

УДК 346.9:346.56

Артур Замрига,

канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри правового регулювання економіки
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ АНТИМОНОПОЛЬНИХ КОНКУРЕНТНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Розглянуто головний механізм ринкової економіки України. Виявлені та проаналізовані проблеми, які перешкоджають розвитку малих і середніх підприємств та створюють умови, що заважають нормально існувати на ринку та реалізовувати продукцію. Визначено головні аспекти, що сприятимуть вирішенню цих проблем.

Ключові слова: антимонопольна конкуренція, ринкова економіка, монополіст, централізований розподіл товару, конкуренція, монополістична діяльність.

Постановка проблеми. Україна перебувала в умовах адміністративно-командної економіки і на даному етапі її розвитку знаходиться в рамках перехідної економіки. Для неї характерна незбалансованість, неузгодженість інтересів учасників ринку та невідповідність підприємницького господарювання інтересам суспільства. За таких умов значення конкурентних відносин у формуванні ринкової економіки, в основу якої покладено конкурентне середовище та конкуренція загалом, є вирішальним.

Аналіз останніх наукових досліджень. Аналізу та сучасним проблемам правового регулювання Антимонопольних конкурентних відносин присвячена велика кількість наукових досліджень. Даній проблематиці присвячені праці Н. Л. Михальчишина, Е. Майкл Портер, Н. Б. Малахова, С. О. Черненко та інші.

Метою дослідження є виявлення наявних проблем щодо реалізації здорової конкуренції на ринку України, визначення шляхів подолання монополії та покращення методичного забезпечення застосування законодавства про захист економічної конкуренції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливим складовим компонентом механізму ринкової економіки є конкуренція. Це економічна боротьба, суперництво між відокремленими виробниками продукції, робіт, послуг щодо задоволення своїх інтересів,

пов'язаних із продажем цієї продукції, виконаних робіт, наданням послуг одним і тим самим споживачам. Її завдання – завоювати ринок, у боротьбі за споживача перемогти своїх конкурентів, забезпечити одержання сталого прибутку.

За часів СРСР внутрішньої економічної конкуренції не було, але і в такій економіці використовувалися і навіть заохочувалися як спосіб стимулювання виробництва елементи суперництва між підприємствами («соціалістичний поєдинок»). Але, оскільки встановлення основних вимог реалізації товарів (ціна, обсяг реалізації) були функцією держави, підприємства не мали можливості реально проявляти перевагу над конкурентами, а наявність єдиного власника не забезпечувала потрібної зацікавленості в цьому [5, с. 93].

У процесі трансформування економіки України, як і економік інших пострадянських країн, відбувається радикальна зміна не тільки економічної системи, а й суспільної свідомості щодо питань взаємодії держави та ринку. Ринок являє собою певний спосіб взаємодії виробників і споживачів продукції. Ринковий порядок взаємодії економічних суб'єктів передбачає наявність конкуренції, економічного суперництва виробників, споживачів, виробників і споживачів. Питання конкурентності в економіці – це питання про те, у якій кількості поставили на ринки різних товарів і послуг незалежно діючі виробники і споживачі, а також питання ступеня свободи

їхнього вибору. Основними інституційними засадами формування ринкового середовища є приватна власність, вільне ціноутворення, конкуренція, свобода укладання контрактів, вільний доступ до інформації тощо.

У процесі більш як десятирічного трансформування економіки стало зрозумілим, що для формування ринкових принципів господарювання не достатньо розробити законодавство та створити відповідну організаційно-економічну структуру. Для цього необхідно ще переорієнтувати саму поведінку людей, систему прийняття ними рішень. На прийняття рішень впливає й процес монополізації економіки, який у перехідній економіці набуває гіпертрофованих форм.

Більшість сегментів ринку у перехідній економіці України є конкурентними лише формально. Тільки невелика частина підприємців ведуть активну конкуренцію за збільшення частки на ринку. Згідно зі спостереженнями, що були здійснені Держкомстатом, лише 26% керівників промислових підприємств зазначали високу конкуренцію з боку аналогічних вітчизняних і 15% – з боку аналогічних зарубіжних товарів.

Монополіст – це не обов'язково дуже велика корпорація, а компанія будь-якого розміру, що виключає конкуренцію. Таке становище виникає внаслідок захоплення джерел сировини та каналів збуту, а також різного типу портфельних угод між двома або кількома компаніями, спрямованих на витіснення конкурентів з ринку, його поділ між собою. Монополістом може бути фірма, яка монополічно володіє бізнес-інформацією, тому й приймає відповідне рішення, що дає змогу привласнювати надвисокі прибутки [6].

У 90-х роках більшість підприємств, що могли самостійно існувати та конкурувати одне з одним, входили в об'єднання, корпорації та інші структури, які, як правило, виступали монополістами в певних сферах. Наприклад, у склад корпорації «Укрстрой» входило 902 будівельні компанії із 2,5 тисяч вже існуючих [5, с. 95].

Оскільки на початку 90-х років в українській економіці повсюди панував монополізм, то головний акцент у законах, які розроблялися та приймалися в той час, робився на його подоланні. Українське законодавство, що регулює економічну конкуренцію, зароджувалося насамперед як антимонопольне законодавство. Ще в 1990 р. було прийнято Постанову Ради Міністрів СРСР «Про заходи щодо демонополізації народного господарства», а в 1991 р. – Закон СРСР «Про обмеження монополістичної діяльності в СРСР», який охопив майже всі

положення, що притаманні антимонопольному законодавству розвинених країн. Першим правовим актом незалежної України щодо регулювання монополізму став Закон України «Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності» від 18 лютого 1992 р. [6, с. 268].

У статті 42 Конституції України визначається: «Держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності. Не допускаються зловживання монополістичним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція. Види і межі монополії визначаються законом» [1].

Створення в Україні органу захисту економічної конкуренції – Антимонопольного комітету України – вперше було передбачено вищенаведеним законом. Практична робота Антимонопольного комітету була започаткована в жовтні того ж року із призначенням першого Голови Комітету Олександра Завади. Діяльність АМКУ як колегіального органу розпочалася після прийняття 26 листопада 1993 року Закону України «Про Антимонопольний комітет України» та призначення у наступному місяці першого складу Комітету з дев'яти державних уповноважених. З появою протягом 1994–1995 років територіальних відділень АМКУ в усіх областях, містах Києві та Севастополі розбудову системи органів Комітету було в основному завершено.

Антимонопольний комітет України є державним органом зі спеціальним статусом, метою якого є забезпечення державного захисту конкуренції у підприємницькій діяльності. Він є колегіальним органом, що згідно із законодавством складається з Голови та десяти державних уповноважених.

Антимонопольний комітет України будує свою діяльність на принципах: законності; гласності; захисту конкуренції на засадах рівності фізичних та юридичних осіб перед законом та пріоритету прав споживачів.

Основним завданням Комітету, визначеним Законом України «Про Антимонопольний комітет України», є участь у формуванні та реалізації конкурентної політики в частині: здійснення державного контролю за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції на засадах рівності суб'єктів господарювання перед законом та пріоритету прав споживачів, запобігання, виявлення і припинення порушень законодавства про захист економічної конкуренції; контролю за концентрацією, узгодженими діями суб'єктів господарювання та регулюванням цін (тарифів) на товари, що виробля-

ються (реалізуються) суб'єктами природних монополій; сприяння розвитку добросовісної конкуренції; методичного забезпечення застосування законодавства про захист економічної конкуренції; здійснення контролю щодо створення конкурентного середовища та захисту конкуренції у сфері державних закупівель [2].

Досвід роботи Антимонопольного комітету України показує, що в його роботі виникає немало проблем. Особливо велике навантаження припадає на Міжвідомчу комісію демонополізації економіки. Вона вирішує проблеми переборення адміністративних перепон вступу до ринку.[6]

За Законом України «Про захист економічної конкуренції», ст. 36, органи Антимонопольного комітету України розпочинають розгляд справи про порушення законодавства про захист економічної конкуренції за: заявами суб'єктів господарювання, громадян, об'єднань, установ, організацій про порушення їхніх прав унаслідок дій чи бездіяльності, визначених цим Законом як порушення законодавства про захист економічної конкуренції; поданнями органів державної влади, органів місцевого самоврядування, органів адміністративно-господарського управління та контролю про порушення законодавства про захист економічної конкуренції; власною ініціативою органів Антимонопольного комітету України. У разі надходження від заявника клопотання про можливість настання негативних наслідків, пов'язаних із поданням заяви, та з метою захисту його інтересів розгляд справи про порушення законодавства про захист економічної конкуренції розпочинається за власною ініціативою органів Антимонопольного комітету України. У разі, коли дії чи бездіяльність, що містить ознаки порушення законодавства про захист економічної конкуренції, не має відчутного впливу на умови конкуренції на ринку, заявнику може бути відмовлено у розгляді справи [4].

В Україні широко розповсюджені дії, спрямовані на централізований розподіл товару, а також поділ ринків між суб'єктами господарювання за територіальним принципом, асортиментом товарів, обсягом їх реалізації або закупівель, за колом споживачів чи продавців, – шість порушень або 1,3% загальної кількості порушень даної категорії.

Основними ринками, на яких виявлено і припинено зазначені порушення, були: ринки агропромислового комплексу (39,8% порушень); ринки автотранспорту (9,6%); ринки страхових та інших фінансових послуг; ринки поставок природного газу підприємствам комунального господарства, населенню та бюджетним організаціям; ринки

кабельного телебачення; ринки вивезення твердих побутових відходів тощо [6].

За інформаційними даними про рішення та розпорядження Антимонопольного комітету України (АМКУ) в період з 01.01.2016 до 18.05.2016 було оштрафовано 25 організацій: ТОВ «Остро» (м. Київ) на 40 тис. 800 грн за два порушення конкурентного законодавства у вигляді неподання інформації на вимогу органу Комітету у встановлені ним строки; ПАТ «Газпром» (м. Москва, РФ) на 85 млрд 965 млн 927 тис грн за порушення законодавства про захист економічної конкуренції у вигляді бездіяльності, яка полягала в тому, що не було вжито заходів щодо забезпечення отримання послуги з транзиту природного газу магістральними трубопроводами території України на обґрунтованих умовах, що була б неможливою за умов існування значної конкуренції на ринку та призвела до ущемлення інтересів НАК «Нафтогаз України» (м. Київ) у вигляді зловживання монопольним (домінуючим) становищем на ринку послуги з транзиту природного газу магістральними трубопроводами території України, як покушця; компанію «SODAL HOLDING NV» (м. Тюрнхаут, Бельгія) на 20 тис. 400 грн за вчинення порушення законодавства про захист економічної конкуренції у вигляді придбання частки у статутному капіталі компанії «Zakłady Chemiczne «BOCHEM» Sp. z o. o.» (м. Пьонкі, Польща), що забезпечує перевищення 50% голосів у вищому органі управління компанії, без отримання відповідного дозволу органів Антимонопольного комітету України, наявність якого необхідна, – відповідний дозвіл надано; ДП «Старокостянтинівський молочний завод» (м. Старокостянтинів Хмельницької обл.) на 790 тис. 311 грн за порушення законодавства про захист економічної конкуренції у вигляді поширення інформації, що вводить в оману, тощо [3].

Антимонопольний комітет України проводить опитування щодо впливу положень наказів Міністерства внутрішніх справ України на стан конкурентного середовища на ринках надання суб'єктами господарювання послуг, також вирішення інших скарг, що надходять для розгляду. Комітет розглядає заперечення та міркування, а також приймає всі документи, які б могли вплинути на його рішення.

Зважаючи на реальність, антимонопольне законодавство потребує певного коригування з урахуванням фактора міжнародної конкуренції. Особливого доопрацювання потребує ряд основоположних принципів: забезпечення рівності прав усіх суб'єктів господарювання щодо доступу до участі в

конкурсах на отримання права постачання продукції для державних потреб, сприяння створенню за участю підприємства та фінансово-кредитних установ лізингових структур, які б забезпечували використання у малому бізнесі вітчизняного обладнання на умовах лізингу.

Висновок

Значення конкурентних відносин у формуванні ринкової економіки, в основу якої покладено конкурентне середовище та конкуренція загалом, є вирішальним. Тож створення Антимонопольного комітету України, завданням якого є здійснення державного контролю за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції на засадах рівності суб'єктів господарювання перед законом та пріоритету прав споживачів, запобігання, виявлення і припинення порушень законодавства про захист економічної конкуренції тощо, є важливим кроком у розвитку України як в економічному, так і в соціальному плані.

Українське законодавство, що регулює економічну конкуренцію, зароджувалося насамперед як антимонопольне законодавство, і це є важливим кроком, адже економічна боротьба, суперництво між відокремленими виробниками продукції, робіт, послуг щодо задоволення своїх інтересів, пов'язаних із продажом цієї продукції, виконаних робіт, наданням послуг одним і тим самим споживачам рухає український ринок у потрібному напрямі. Конкуренція є важливим складовим компонентом механізму ринкової економіки.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. Поточна редакція – тлумачення від 15.03.2016, підстава v001p710-16 The Constitution of Ukraine was adopted at the fifth session of the Verkhovna Rada of Ukraine on 28 June 1996. The current version – interpretation of 15/03/2016, the base v001p710-16
2. Про Антимонопольний комітет : Закон України від 14 грудня 1993 року (згідно з Постановою

Верховної Ради України від 26 листопада 1993 року N 3660-XII) The Law of Ukraine On the Antimonopoly Committee of 14 December 1993 (according to the Resolution Verkhovna Rada of Ukraine of November 26, 1993 N 3660-XII)

3. Антимонопольний комітет України офіційний // веб-портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.amc.gov.ua/amku/control/main/uk/publish/article/TheAntimonopolyCommitteeofUkraineofficialwebportalhttp://www.amc.gov.ua/amku/control/main/uk/publish/article/84960>

4. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11.01.2001 № 2210-III // The Law of Ukraine "On Protection of Economic Competition" № 2210-III of 11.01.2001.

5. Костусев А. А. Конкурентная политика в Украине : монография [Электронный ресурс] / А. А. Костусев ; М-во образования и науки Украины, Киев. нац. экон. ун-т. – Киев : КНЭУ, 2004. – 310 с. – (До 100-річчя Київського національного економічного університету). – Загл. с титул. екрана. – Електрон. версія печ. публікації . – ISBN 966-574-595-6 : Б. ц. Kostusev Alex Alekseevych Konkurentnaya politics in Ukraine [Electronic resource]: monograph / A. Kostusev; N-of Education and Science of Ukraine, Kiev. nat. экон. Univ. – Elektron. tekstovye given. – Kiev: КНЭУ, 2004. – 310 p. – (The 100th anniversary of the Kyiv National Economic University). – Zahl. with the title. screen. – Elektron. Pec version. publication. – ISBN 966-574-595-6: B. c.

6. Малий І. Й. Держава і ринок: філософія взаємодії : монографія [Електронний ресурс] / І. Й. Малий, М. І. Діба, М. К. Галабурда ; заг. ред. І. Й. Малий ; Київ. нац. экон. ун-т. – Київ : КНЕУ, 2009. – 357 с. – (До 100-річчя Київського національного економічного університету). – Назва з титул. екрана. – Електрон. версія друк. вид. – ISBN 966-574-754-1 : Б. ц. Small, J. I. State and market: the philosophy of interaction [Electronic resource]: monograph / J. J. Small, MI rack, MK Halaburda; Society. Ed. Ivan J. Small; N-of Education and Science of Ukraine, Kyiv. nat. Econ. Univ. – Email. text data. – Kyiv: Kyiv National Economic University, 2009. – 357 p. – (The 100th anniversary of the Kyiv National Economic University). – The name of the title. screensaver. – Email. print version. kind. – ISBN 966-574-754-1: B. c.

7. Черненко С.О. Конкуренція та ефективність товарних ринків в Україні: монографія / С.О. Черненко. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. – 171 с. Chernenko SO Competition and efficiency of commodity markets in Ukraine: Monograph. – K.: Kyiv. nat. torh-economical. University Press, 2008. – 171 p.

Рассмотрен главный механизм рыночной экономики Украины. Выявлены и проанализированы проблемы, которые препятствуют развитию малых и средних предприятий и создают условия, мешающие нормально существовать на рынке и реализовывать продукцию. Определены основные аспекты, способствующие решению этих проблем.

Ключевые слова: антимонопольная конкуренция, рыночная экономика, монополист, централизованное распределение товара, конкуренция, монополистическая деятельность.

Considered the main mechanism of market economy in Ukraine. Identified and analyzed the problems that hinder the development of SMEs and create conditions that will prevent normally exist in the market and sell their products. The basic aspects that contribute to solving these problems.

Key words: competition, market economy, monopoly, centralized distribution of goods, monopolistic activities.